

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ / REVIEWS AND SURVEYS

Владко Мурдаров. РАЗНИ СЪВЕТИ ЗА ИМЕНАТА
София, ИЗДАТЕЛСТВО “BLACK FLAMINGO”, 2022, 175 СТР.

Владко Мурдаров. РАЗНИ СЪВЕТИ ЗА ПРЕДЛОЗИТЕ
София, ИЗДАТЕЛСТВО “BLACK FLAMINGO”, 2022, 158 СТР.

Двете книги на проф. Владко Мурдаров предлагат много езикови знания, поднесени достъпно и интригуващо, за да достигнат до голям кръг читатели. Целта в тях, както и в предходната „Разни съвети за глаголите“, е предлаганата информация да бъде осмислена така, че гласът на езиковеда да бъде чул от всички, за които тези съвети са предназначени, и да спомогне съществено за повишаване на езиковата им култура.

VLADKO MURDAROV. MISCELLANEOUS TIPS ON NOUNS
SOFIA, BLACK FLAMINGO PUBLISHING, 2022, 175 P.

VLADKO MURDAROV. MISCELLANEOUS TIPS ON PREPOSITIONS
SOFIA, BLACK FLAMINGO PUBLISHING, 2022, 158 P.

The two books by Prof. Vladko Murdarov offer a wealth of linguistic knowledge presented in a simple and intriguing form that would make them attractive for a broader audience. Like their predecessor *Miscellaneous Tips on Verbs*, the goal of these books is to sum up the information in a way that would ensure that the linguist's voice would be heard by everyone for whom these tips are intended and would help raise their linguistic competence.

Двете новоизлезли книги на проф. Владко Мурдаров вече са факт на книжния пазар и предизвикват заслужен интерес сред читателите, за които правилната книжовна реч е от значение. И двете книги (заедно с малко преди това издадената „Разни съвети за глаголите“*) са резултат от неговия постоянен творчески интерес към проблемите на езиковата култура. Плод на професионалното наблюдение на всекидневната употреба на българския език, те дават една обективна картина на съвременната речева практика и имат за цел да повлияят върху говорещите български език за по-правилното и точно използване на речта. Предназначени за широка ауди-

тория, книгите имат за адресат и специалистите, занимаващи се с актуални проблеми на съвременния език, на нормата и кодификацията. Много от препоръките в „Разни съвети за имената“ са давани и в предишни публикации на проф. В. Мурдаров, коментирани са в предаването *Език мой*, прераснало в рубрика от сутрешния блок *Култура. БГ* на БНТ. Но в развитието си езикът ни изправя пред нови трудности, които авторът в „Разни съвети за имената“ умело коментира и ги поднася по достъпен за аудиторията начин с надеждата да бъде чул от мнозина. На тази цел е подчинен и стилът на бележките, съзнателната експресия на места, както и интригуващите заглавия (*Заразната токсична връзка, За манипулациите, инсинуациите и т.н., Яка досада, За дестинациите, направленията и посоките, Трансформация на канцеларщината*). Езиковите бележки в книгата са тематично представени в четири части, а в петата част за улеснение на читателите са подредени по азбучен ред всички коментирани думи, форми и изрази. Книгата започва с увод, който информира за целите, структурата и предназначението на труда. Езиковите бележки в първата част са посветени на правописни и правоговорни грешки, втората част се отнася до колебания при прилагането на граматичните езикови норми, третата част разглежда въпроси, свързани с чуждите думи в българския език, а четвъртата част – стилистиката на изказа. На практика в книгата са обхванати всички аспекти на книжовната норма и нейната кодификация.

В първата част са анализирани правописни и правоговорни грешки: условният правопис и неправилният изговор на глаголните окончания и на някои членувани съществителни („денъ“ вм. „денйъ“), на членуваните съществителни с деятелни наставки *-ар* и *-тел* („юбиляръ“ вм. „юбилярйъ“ и др.), грешки, свързани с прилагането на правилото за *променливо я*, както и коментарът на затрудненията, породени от неправилна замяна на звукове (вж. *Сложното променливо я, Твърдостта на българите, Обърканите звукове, Досадни масови грешки* и др.). Във всяка една езикова бележка от тази част проф. Владко Мурдаров разяснява причините, довели до коментираните грешки, резултат най-вече от небрежен изговор и диалектни влияния. В част от статиите се разясняват някои проблемни случаи с ударението на чуждите думи, като например употребата на *кодЕкс* вм. *кОдекс*, *дЕ*-кан вм. *декАн*, *монитОринг* вм. *монИторинг*, *фермЕр* вм. *фЕрмер* и др. Две от бележките са за правописа на сложните съществителни със съставка от чужд произход, където съвременната норма допуска разделно писане, а също и на правописа на съчетания с буквени съкращения, напр. *PSR тест, BG паспорт* и още много други случаи, предизвикващи въпроса: „Как да напишем правилно“ (вж. *Правописът на новите думи, Още за правописа на новите думи*).

Втората част от книгата е посветена на проблемни случаи от граматичната норма на езика, в голямата си част новопоявили се, които все още не са намерили място в кодификационните справочници. Например модерна-

та напоследък дума *животи*, която в официалните справочници е в ед. число, но в стилистично мотивирана употреба се среща в мн. число, във все още некодифицирана форма. След като в няколко бележки се разясняват правилата за употреба на бройната форма за съществителни от мъжки род, проф. Мурдаров се спира на по-трудни случаи, където често се греша. Това са случаите на дистантна съчетаемост и когато числителното стои в пред две и повече съществителни, напр.: *23 самолети и хеликоптери*, където се употребява обикновеното множествено число. По същество в тези случаи се формулира правило, което не присъства в официалните справочници, каквито са и примерите при съставни числителни, включващи съществителното *хиляда*.

Специално внимание авторът отделя на явления, където се забелязва голямо напрежение между узус и норма. Например при членуването с пълен/кратък член на съществителните от м.р. ед.ч., където нуждата от специални лингвистични познания е необходима за правилното членуване – обикновено при разграничаването на сказуемното определение от приложението към допълнението в случаи като *Вчера се срещнах с Иванов, най-изявения представител на випуска*. След като обяснява причините за отклоненията от нормата, проф. Владко Мурдаров обосновава с убедителни примери защо не трябва да бъде премахнато правилото за употребата на пълен/кратък член при съществителните от мъжки род. Забелязана е и масовата грешка да не се членуват съставните собствени имена при названията на учреждения, организации, предприятия, а също и при заглавия на книги, справочници, наредби, закони и др., коментирани в „Недосегаемите наименования“ и „Други недосегаеми наименования“.

В третата и четвъртата част на книгата са събрани езикови бележки за думи и изрази, неправилно използвани поради незнание за точното им значение или особености в стилистичната им употреба. Затова *езиковите съвети* имат за цел постигане на точна и изразителна реч, точност при подбора на думите и ясен изказ. Вниманието на проф. Владко Мурдаров е привлечено от появата на нови думи като *конкретика, интегритет, неутралитет, блокаж* и др., които озадачават, но въпреки това са често срещани в езика на политиците с претенции, че говорят на нов, модерен език, а всъщност издават непознаване на родния език. Такива думи, създадени изкуствено или пренесени от административно-деловия стил, употребени не на своето място, го превръщат в маниерен, изкуствен и сложен за разбиране. Подобен ефект предизвиква и употребата на чужди думи като *пипълметрия, нонпейпър, принципал, промоция, презентация, одит*, чието значение е малко или повече неясно за обществеността. Използвани не на място, такива думи правят речта съвършено неясна и неинформативна. Колкото и странно да звучат думи като *токсичен*, в повечето случаи употребени преносно, съвсем не допринасят за обогатяване на речта, а я правят еднообразна и пълна с клишета, макар и възприемани като модерни. Не

по-малък проблем е непознаването на съчетаемостта на значителна част от новите думи. Тези въпроси, свързани с езиковата култура, са коментирани в няколко бележки, които обясняват значението и правилния изговор, а където има правописен проблем – правописа на думите (вж. *Безпомощни пред чуждите думи*, *Заразната токсична връзка*, *Между абсолютно и определено*, *За дестинациите, направленията и посоките*, *За манипулациите и инсинуациите*, *За промоциите, презентациите* и т.н.). Анализирайки речевата практика, проф. Владко Мурдаров с тревога отбелязва навлизането в книжовната реч на жаргонни думи и изрази, които я правят бедна и еднотипна, а също и на клишетата, чието присъствие в езика на публичните личности определено нанася значителна вреда на езиковата практика (вж. *Яка досада*, *Трансформация на канцеларцината*, *Откъде тази точност* и др.).

В най-новата книга на проф. Владко Мурдаров „Разни съвети за предлозите“ се анализират грешките при употребата на предлозите. Както и в излезлите по-преди книги, вниманието на езиковеда е привлечено от причините, довели до неправилната им употреба в речта на голяма част от говорещите. Най-често допусканите грешки са при избора на предлог, при избора на конкуриращи се един друг предлози, при правописа на сложните наречия и предлози, при свързването им със съществителни и глаголи. Особеният интерес към темата за използването на предлозите се свързва с наблюдението на проф. Мурдаров, че при употребата им в книжовния език се срещат много грешки и колебания, неотбелязвани досега, на които до този момент не е отделяно подобаващо внимание. За пръв път на темата за правилната употреба на предлозите е посветено цялостно изследване, в което изводите, представени в краткия формат на езиковата бележка, постигат максимален ефект в практиката.

Книгата също е структурирана в пет части, като последната представлява азбучен показалец на коментираните случаи. Всяка езикова бележка започва с коментар на езиковото правило, както и на допусканите грешки, причините, пораждащи колебанията, и препоръки за правилна употреба. Особено внимание проф. Владко Мурдаров обръща на причините, които предизвикват грешните употреби, с цел да формулира ясни и точни правила, които да улеснят говорещите в намирането на правилния вариант.

Основните причини за затрудненията при правописа и правоговора на предлозите и представките е действието на фонетични закони като асимилация и дисимилация. Обеззвучаването или озвучаването на крайната съгласна в предлога или представката при изговор, когато след тях следва беззвучна, звучна съгласна или гласна, е причината, пораждаща колебанието (вж. *На границата на думите ...*, *... и вътре в думите*, *За предлога и представката с*, *За в като предлог и представка*, *За предлога и представката от*).

Особено ценни са съветите за правописа на сложните предлози (*докъм, напред, допреди, оттатък, накрай* и др.) и наречията, които винаги са затруднявали голяма част от пишещите. Правилото е ясно: всички сложни предлози се пишат слято, а наречията – отделно или слято в зависимост от смисловата цялост на съчетанието (*Той иде от среща* и *Той стои отсреща*). Сериозни затруднения в правописа предизвикват съчетанията от предлози и наречия и сложните наречия (*от тук до тук* и *дотоук, от горе надолу* и др.). В първия случай съчетанията се пишат отделно, а сложните наречия – слято (*презглава, присърце, отначало* и др.). Важното в обясненията на случаите е ясното експлициране на принципите, залегнали в основата на правилата, което прави по-лесно прилагането им. Засегнат е и един по-особен случай. Става дума за удвояването на предлозите *с* и *в* пред числа, изписани с римски цифри или дума на латиница. Въпроси като тези са често задавани в службата „Езикови справки“ на ИБЕ, което говори за сериозни колебания в правописа. За правилната книжовна реч от значение е познаването семантиката на някои чужди предлози, които в съчетание със съществителни на български винаги се пишат слято (*анблок, инхаус* и др.). Неправилно е в определени изрази да се дублират с български предлог (*в профил* и *в анфас*, където предлогът *в* дублира чуждия предлог *ан* със същото значение).

Цяла една част (втората) е посветена на правилните употреби на предлога *на*. Необходимостта от отделянето на специално внимание на тези употреби е натовареността с различни значения на предлога, които проф. В. Мурдаров ясно експлицира. Това задълбочаване в проблема прави възможно в голяма част от бележките да се дават алтернативни употреби с други предлози, което освен че стилистично изглажда речта, я прави и точна (вж. *Избягване на многократно употребения* на I, II, III, IV). Такъв анализ на употребите на различните взаимнозаменими предлози с основание може да се каже, че не е правен до този момент в никоя работа, посветена на предлога *на* (вж. *Избягване на многократно употребения* на I, II, III, IV, *На вечни времена, Роман от Иван Вазов, Филм на САЩ, На трапезата, На 11 часа* и др.). Разгледани са и случаите, когато поради спецификата на значението предлогът *на* не може да бъде заменен с друг, а също и употребите, които са единствено правилни с предлог *за*, изразяващ предназначение (*метод за доказване*), или с предлог *с* в случаи като *Преизпълнихме плана с 25 процента* вместо абсолютно недопустимото *Изпълнихме плана на 105 процента*. Разграничават се и случаите на употреба на предлозите *на* и *в*, когато се сочи само място (*отивам на село, на море, на друго място, на планина*) или движение към вътрешността на нещо (*отивам в селото, в града*).

В третата и четвъртата част на книгата съветите са за затрудненията при избора на предлозите и връзката им с наречията, пред които са упот-

ребени или в които са включени. На анализ са подложени употребите на предлозите *в, от, по, за* и конкуренцията им с други предлози, като вниманието е специално насочено към употребите, които са логически и стилистично правилни. В основата на затрудненията отново е многозначността в значението – предлогът *в* изразява различни пространствени отношения, времеви или обстоятелствени отношения (*в градината, в стената, в това време, в интерес*). Предлогът *от* освен произход (*от село*) обозначава и пространство, време и обстоятелства (*от небето, от малък, от радост*), *по* е с пространствено значение, но изразява и време, обстоятелства и област на действие (*по нивите, по хладина, по риза, учител по химия*), а предлогът *за* освен предназначение и насоченост на действието (*подарък за тебе, отивам за вода*) означава и причинни, времеви и обстоятелствени отношения (*поздравления за успеха, за един ден, око за око*).

В дългогодишната си творческа работа с езика като преводач и специалист по езикова култура проф. В. Мурдаров винаги е търсил точното изразяване, за което от изключително значение е професионалното му отношение към семантиката на думите и изразите. Неточностите в смисъла могат да изопачат речта, както и да повлияят на стилистиката. Затова препоръчва най-точния израз при конкурираща се употреба на предлозите (вж. *Често повтаряният предлог от, Независимо от, Често срещаният предлог по, План по и план за, Възможност за и възможност от, Институт за и институт по, Неуместният предлог при*). Коментирано е и необоснованото пропускане в някои случаи на предлози (*По погрешка, Преглътнатият предлог в, Отпуска съм* и др.). Много често пропускането на предлози в съчетание с обстоятелствени изрази и последващо съществително на пръв поглед изглежда стилистично по-приемливо, но всъщност е дълбоко неправилно по отношение на смисъла. Такива са случаите като *съгласно договора* вместо *съгласно с договора, по отношение политиката* вместо *по отношение на политиката, по повод годишнината* вместо *по повод на годишнината*.

Друг е случаят, когато предлозите под влияние на чужди езици се появяват не на място, но изразите с тях придобиват модерно звучене и в зачестилата им употреба прозира неприкрито маниерничене (вж. *За погрешните модни изрази с предлози, Други погрешни модни изрази с предлози, Разни вметнати неточности*). Препоръката е в такива случаи да се използва израз, който е присъщ на нашия език вместо маниерния чужд (*между другото* вместо *между впрочем, например* вместо *примерно*). Такъв е случаят и с изключително наложилата се и дразнеща употреба на *100%* вместо стилистично изчистеното без предлога на (*Планът е изпълнен 100%*), както и ненужният предлог, неправилно свързан с наречието *предвид* като *впредвид, напредвид, подпредвид* и др. Коментирани са и причините за слятото писане на наречията *всъщност* и *предвид*, както и липсата на ка-

вички след израза *така наречения/т* – все актуални и често поставяни въпроси.

В книгата се разясняват и някои въпроси за начина, по който се строи изречението, и когато използваните съюзи са неправилно усложнени (*за-това защото*) или неправилно опростени (*щото*). В първия случай това е маниерно, а във втория – представлява нарушаване стила на изказването. Коментира се и нарушаването на смисъла при замяната на фразеологизма *при открити врата* със свободното словосъчетание *при открити врати*. Особената заслуга на проф. В. Мурдаров при анализа на различните случаи се състои в открояването на фините нюанси в значението на предлозите и свързаните с тях изрази, за да бъде речта ни по-точна и изразителна.

В заключение искам да подчертая, че всички описани случаи в „Разни съвети за имената“ и „Разни съвети за предлозите“ са прецизно подбрани и илюстрирани с много примери, като целта е една – езиковите знания, поднесени достъпно и интригуващо, да достигнат до по-голям кръг читатели и да бъдат осмислени така, че гласът на езиковеда да бъде чул от всички, за които тези съвети са предназначени.

БЕЛЕЖКА / NOTE

* Вж. Симеон Стефанов, Владко Мурдаров. Разни съвети за глаголите. – сп. „Български език“, кн. 4/2021, с. 165–167.

Катя Чаралозова / *Katya Charalozova*

✉ Доц. д-р Катя Чаралозова

Секция за съвременен български език

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българската академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

charalozova@abv.bg

✉ *Assoc. Prof. Katya Charalozova, PhD*

Department of Modern Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

charalozova@abv.bg